

EKKLESIA AMSTERDAM

De Avond voor Kerstmis 2022

Alex van Heusden

Haar eerste wordt geboren in een wereld waarin Augustus, de 'Verhevene', God van Rome, heer en meester is. Hij beveelt een volkstelling die de Romeinse overheid in staat moet stellen nieuwe, zwaardere belastingen te heffen, waardoor mensen nog dieper wegzakken in uitzichtloze armoede. En dat alles toegedekt onder de naam *Pax Romana*, 'Romeinse vrede'. In Judea, een uithoek van het Romeinse wereldrijk, roept de invoering van die belastingregistratie een militante verzetsbeweging in het leven onder aanvoering van een zekere Juda. Volgens een historische bron had hij de Joden er massaal toe overgehaald zich niet te laten registreren.¹

Een wereldorde die is gegrondvest op geweld en onderwerping van volkeren - imperialisme, kolonialisme - roept weerstand en verzet op, ook in de vorm van verhalen. Wereldorde? Wereldwanorde. Tegen het Romeinse regime van onderdrukking in wordt het verhaal verteld van een mensenkind, een nieuwgeborene, wiens naam betekent 'God zal bevrijden'. Een verhaal over vrede. *Een lammetje tegen een wolf aangevlid*.

Met 'vrede', *sjalom*, wordt bedoeld bevrijding van mensen, heel concreet: uit armoede, verlatenheid, geestelijke verwarring, innerlijke leegte. Het woord *sjalom* betekent letterlijk 'heel-making', dat een mens niet meer in stukken uiteenvalt.

Het kind dat geboren wordt in dit verhaal, zal als hij volwassen is, spreken over 'koninkrijk van God', een wereldorde van bevrijde mensen, in vrede.

Wij in dit beproefde werelddeel - Europa. Met een geschiedenis vol verschrikkingen. 'Europa pleegde zelfmoord door zijn Joden te doden' - aldus cultuurfilosoof George Steiner. Maar ook een continent getekend door een geschiedenis van grote schoonheid en vol humane ideeën. Europa is geboren uit Azië, en wel uit dat deel van Azië dat we kennen als het Nabije Oosten. *Ex oriente lux*. 'Het licht komt uit het oosten.'

Europa, een geschaakte Aziatische prinses. Griekse mythologie vertelt hoe zij wordt verleid op de rug van een stier te klimmen en daar gaan ze, de branding in, over een pad dat de zee doorklieft, naar het werelddeel dat haar naam draagt.

Europa. Haar naam wordt wel etymologisch in verband gebracht met het Akkadische woord *ereboe*, 'zonsondergang'. Vanuit Tweestromenland gezien gaat de zon onder boven Europa - vandaar 'Avondland'. Van *asoe*, 'zonsopgang', zou de naam Azië stammen. Een wereld van zonsopgang tot zonsondergang, van vruchtbare verbinding, maar ook van grote tegenstellingen en vijandschap, tot op vandaag.

Sinds de zomer van 2015 hebben vluchtelingen in groten getale diezelfde oversteek gewaagd, van Azië naar Europa, op wankele bootjes. De meesten van hen, afkomstig uit Syrië, zijn moslims. De ongewenste vreemdeling is moslim. En dus vallen grote delen van Europa terug in een nationalisme dat de geesten vertroebelt - wat Erich Fromm eens typeerde als 'de incestueuze gebondenheid aan bloed en bodem'. We zien het gebeuren, en het verontrust ons hevig. Bij de ouderen onder ons roept het herinneringen wakker aan de donkerste jaren van de vorige eeuw. 'Dit nooit meer' - werd toen gezegd.

¹ Flavius Josephus, *De Joodse Oorlog* 2.118.

En nu, Kerstmis 2022. De Zonnewende heeft plaatsgevonden. Als een slak zo langzaam kruipt de tijd naar het licht. We vieren het feest van de vrede, maar we zijn in oorlog. Europa is in oorlog. De medici en virologen op het beeldscherm hebben plaatsgemaakt voor generaals, oud-militairen en Oost-Europadeskundigen. Massa's wapens uit Europa en de Verenigde Staten zijn naar Oekraïne gestuurd - meer wapens nog zullen volgen. Naar verluidt zou de Derde Wereldoorlog zijn begonnen.

Hoe moeten we hiermee omgaan? We weten het niet. Wat is de oplossing? We weten het niet. Wat kunnen we doen? Een nieuwe vredesbeweging opbouwen, van onderop - dat kunnen we doen.

Eén ding weten we wel: ongebreideld doorgaan met het sturen van wapens, is zoveel als het fundament leggen voor de volgende oorlog. En dus luidt de vraag: hoe maken we een einde aan de vicieuze, dodelijke cirkel van oorlog na oorlog? In de geschiedenis van mensen is een warme onderstroom aanwezig van verzet tegen oorlogsgeweld en het afzweren van wapens. Die moge ons inspireren, mismoedigheid tegengaan en onze geestelijke weerbaarheid versterken.

De avond voor Kerstmis in het jaar 1223. In de kluis van Greccio bootst Franciscus van Assisi de kerstnacht na. In het kerkje wordt een kribbe geplaatst en gevuld met stro. Ernaast worden een os en een ezel opgesteld - geen beelden, maar levende dieren. 'Ik zou met eigen ogen willen zien,' zei Franciscus, 'hoe het dat kind aan het meest noodzakelijke ontbrak, en hoe het in een kribbe op het stro moest liggen tussen de os en de ezel.'

De eerste levende kerststal uit de geschiedenis. Voor Franciscus was Kerstmis het grootste feest omdat het een feest van vrede is. En vrede moet het antwoord zijn op de oorlog. Zo trok Franciscus van stad naar stad om mensen ertoe te bewegen vrede te sluiten met elkaar. Volgens de overlevering slaagde hij er meer dan eens in een explosie van geweld te voorkomen, niet enkel door zijn gloedvolle woorden, ook door het voorbeeld dat hij stelde. Hij riep de mensen op dat zij 'zich moeten verzoenen met hun burens en moeten teruggeven wat anderen toebehoort. (...) Zij zullen niet grijpen naar dodelijke wapens, die ook niet met zich meedragen, tegen niemand.' Wordt die regel naar de letter gevolgd, dan kan niemand nog zich aansluiten bij een legermacht. En zwijgen de wapens voorgoed.

Dit pacifisme droeg Franciscus uit in een tijd, begin dertiende eeuw, waarin om het minste en geringste naar de wapens werd gegrepen. Al ruim honderd jaar woedde er een uitzichtloze strijd tussen christelijk West-Europa en de islamitische wereld om het bezit van Palestina en de heilige plaatsen in Jeruzalem: de kruistochten, een koloniale oorlog, die inktzwarte bladzij in de betrekkingen tussen christendom en islam. Troepen uit het Avondland belegerden het Morgenland. Franciscus was tegen geweld, tegen oorlogsgeweld en dus ook tegen de kruistochten. Het vereiste moed om je daartegen uit te spreken. Want je keren tegen de kruistochten was ketterij. Een dissident was hij dus, Franciscus. Een dissident uit naam van de vrede. Een voorbeeld, een stem, uit de geschiedenis van die warme onderstroom.

Een andere stem. Die van David Grossman, de Israëlische schrijver. Op dinsdag 29 november jongstleden ontving hij de Erasmusprijs. In zijn dankwoord vroeg hij aandacht voor een tweeduizend jaar oud Joods begrip: *tikoen olam*, 'het helen van de wereld'. Dat beschrijft volgens hem een essentieel onderdeel van de Joodse identiteit. En wel, zoals hij zei, 'het streven en de plicht onze wereld te verbeteren; een gevoel van morele verantwoordelijkheid

tegenover alle mensen, Joods of niet-Joods; en de zorg voor sociale rechtvaardigheid en voor het milieu.'

En hij waarschuwt dat onze vrijheid nu ons zo kan worden afgenomen en vervangen worden door 'willekeur en tirannie, door het kwaad van racisme, nationalisme, fanatisme, door barbaars en moorddadig gedrag, zoals dat van Rusland in Oekraïne - een strijd die op dit moment de wereldvrede bedreigt.'

Laten we doen wat we kunnen. We zijn er nog. Het Grote Verhaal van bevrijding is er nog, hier in ons midden. Niet als een kwijnend vlammetje, maar als een hoog oplaaierend vuur dat ons aansteekt en toeroept: wanhoop niet - er is een weg te gaan. Begeleid door dit woord uit de Talmoed: 'Wie één mens redt, redt de hele wereld.'

Dit is ons als erfgoed meegegeven, overgewaaid uit het oosten naar dit deel van de wereld waarin wij leven, dit oude Europa vol krassen en deuken - in oorlog.

En daarom zingen wij, luider stemme, *tegen de moord, de nacht, de verchroomde machinerie van de goddelijke oorlog*. In de hoop, hoe ijdel misschien ook, dat wij, wij mensen, worden veranderd in vrede.